

Recenzja książki
Renaty Tomaszewskiej-Lipiec
„Praca zawodowa – życie osobiste.
Dysonans czy synergia?”, Bydgoszcz 2018

ISBN 978-83-8018-201-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, ss. 672

Pomimo *odwiecznego* nieomal znaczenia – i to nie tylko symbolicznego – pewnych subdyscyplin nauk społecznych związanych z egzystencją, tudzież wagą problematyki zakładu pracy/zakładu przemysłowego (socjologia, pedagogika pracy, przemysłu, psychologia pracy czy organizacji przemysłowej, itp.), wciąż nie pojawiła się w literaturze przedmiotu zdecydowana, uogólniająca teoria dotycząca wyraźnych ram odniesienia sprzęgniętych ze sobą, kumulujących się w zachowaniach ludzkich, przebiegających na terenie tak zatrudniających ich jednostek organizacyjnych, jak poza nimi, np. w lokalnych, rodzinnych środowiskach ludzkiego bytu, a więc jakże ważnych dla człowieka trudno zliczalnych grup nieformalnych. Istnieją przy tym zespoły zmiennych, które wprowadzają zależność, podporządkowanie, aprobatę, dezaprobatę, poczucie określonej jakości życia, większą lub mniejszą satysfakcję towarzyszącą osobnikowi w trakcie wykonywania przez niego określonej pracy bądź to świadczenia wielu zróżnicowanych usług.

Niniejsza, jakże interesująca i bardzo obszerna praca – zapewne awansowa¹ dotyczy bezpośrednio relacji, jaka zachodzi pomiędzy pracą zawodową *indywiduum* – a jej życiem prywatnym (przebiegającym poza miejscem pracy). Problematyka ta to swoiste nawiązywanie do koncepcji Petera M. Senge – jak stwierdza we *Wstępie* sama Autorka – który już przed kilkoma dekadami w końcu lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku przestrzegał teoretyków i praktyków przed mało uświadamianym, a jakże znaczącym wzrostem trudności wiążących się z utrzymaniem *synergii* pomiędzy pracą zawodową a życiem osobistym (prywatnym) jednostek i całych przecież grup społecznych. Ów znany amerykański teoretyk zarządzania lansował od

¹ Sygnowana jest ona wysokim autorytetem recenzentów, uczonych, reprezentantów współczesnej filozofii, pedagogiki pracy czy kształcenia zawodowego w osobach Prof. Prof. zw. dr hab. Waldemara Furmanka (URZ) oraz Zdzisława Wołka (UZ).

lat pogląd, że współczesne organizacje przemysłowe podsycają, wyzwają – w zasadzie w sposób przypadkowy a nie intencjonalny – tradycyjny *dysonans* pomiędzy *aurą* i realiami miejsca pracy a innymi, wielowymiarowymi aspektami/korelatami życia jednostki, zwracając przy tym baczną uwagę na postępujący pomiędzy sygnalizowanymi obszarami brak *synergii*².

Synergia, jak wiemy, to nic innego jak symbioza współdziałania, kooperacja funkcjonalna czynników, skuteczniejsza z reguły niż suma ich oddzielnych działań, wskazująca na sprawczą aktywizację pomyślniej skuteczności³.

Warto przy tym nadmienić, iż poczytna i znana Autorka pomyślnie kontynuuje swoje rozważania w kolejnej książce – dodam że, miałem przyjemność opiniować ją do druku (2012) przed paroma laty⁴. Zrezygnowała wówczas z tradycyjnego sprecyzowania tematu, podejmowanego co najmniej przez dwie–trzy generacje badaczy mienionego półwiecza, które w uproszczeniu określamy jako *zakład pracy jako środowisko wychowawcze*. Tworząc społeczną i naukową genezę własnego problemu badawczego (także poprzez przeprowadzony zwiad badawczy) nawiązywała do klasycznej *teorii (socjologii) organizacji*. Zainteresowanie problematyką potrzeb, motywów jednostki uczestniczącej w danej organizacji przemysłowej/produkcyjnej, jak również jej wydolność w kwestii zaspokojenia oczekiwań, aspiracji (kształceniowych), ale także wymogów (kanonów i wzorców postępowania) przejawianych w społeczeństwach postindustrialnych w okresie nasilonej ekspansji edukacyjnej, stanowi intelektualną konfrontację w stosunku do tradycyjnej tematyki podejmowanej przez pedagogikę dorosłych czy pedagogikę pracy. Celem badań i prowadzonych analiz stało się nade wszystko zewidencjonowanie niektórych *zmiennych* (relacji) stosowanych przez teoretyków teorii organizacji w wyjaśnianiu zachowań (formalnych i nieformalnych; celowych bądź przypadkowych/żywiolowych) na podstawie pionowego i poziomego podziału pracy w danym, zinstytucjonalizowanym systemie organizacyjnym. Położenie nacisku na określone zmienne (relacje) edukacyjne stosowane do opisu organizacji miało na celu zaakceptowanie, że zamiarem Autorki nie staje się wcale próba określenia charakteru związku między tymi zmiennymi, bowiem trudność w ich wyodrębnieniu wynika już z samej genezy – egzystującej od lat w literaturze – teorii organizacji oraz w kompleksowym charakterze organizacji jako przedmiotu badań. Przystępując do udanej próby określenia cech wspólnych i charakterystycznych dla *edukacyjnej* teorii organizacji, podkreślić

² Autorka przywołuje pracę P. M. Senge, *Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka uczących się*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998; s. 9 pracy p. Dr Renaty Tomaszewskiej-Lipiec.

³ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1971, s. 731.

⁴ Zob. R. Tomaszewska-Lipiec, *Edukacja w zakładzie pracy w perspektywie organizacji uczącej się*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2012.

należy, że przedstawione uogólnienia posiadają nade wszystko wysoki walor informacyjny. Pedagogika/socjologia organizacji stanowić powinny – tak odczytuję nadal intencje Autorki – w proponowanym ujęciu, pomyślną kontynuację poszukiwań racjonalizacji działań wielu zespołów ludzkich w zakresie tak teorii, jak i szerokiej praktyki aplikacyjnej. Organizacja, traktowana jest bez wątpienia jako samodzielny przedmiot badań i jako element kultury (w tym zawiera się również analizowany aspekt edukacyjny) współczesnego społeczeństwa globalnego. Organizacja stanowi również zbiór (kodeks) zasad, przepisów, trybu i jej funkcjonowania, tj. wypełniania funkcji organizacyjnych i uzupełniających jako instrument do osiągnięcia określonych celów.

Kontynuując niejaką przywołaną ponownie tematykę, w omawianej obecnie oryginalnej pracy książkowej zwraca się również uwagę na żywiolowość i irracjonalność postępowania jednostek i grup społecznych w Polsce, dostrzeganych w gronie podmiotów kreujących w dobie transformacji nowy, postmonocentryczny ład ekonomiczno-społeczny. W trakcie analizy treści książki nie uwidacznia się naturalna, w obliczu rozległości zagadnienia, jakkolwiek fragmentaryczność prowadzonych analiz i refleksji. Odpowiedzi na niektóre od dawna zadawane pytania są pełne i wyczerpujące. Albowiem trafne i rzetelne wykazanie prawideł i przyczynowości powstania określonych żywiolowych i samorzutnie ujawniających się zjawisk wiąże się z przedstawieniem wiarygodnego paradygmatu teoretycznego na gruncie kilku dyscyplin nauk społecznych, możliwego do zastosowania w odniesieniu do wielu zjawisk i procesów przebiegających w przestrzeniach makro- i mikrostrukturalnych. Mamy jednak pełną świadomość, że podobnie jak całe społeczeństwo jest to układ burzliwie dynamiczny o niebywalej – wprost nie do ogarnięcia – złożoności, zwłaszcza w aktualnie zaistniałych warunkach przemian, a równocześnie w sytuacji kryzysu globalizującego się świata. Niewątpliwie występować będą dalsze zakłócenia nie tylko na krajowym, ale także na światowym rynku pracy. Powrót do koncepcji klasycznego (pełnego) zatrudnienia w świetle bieżących prognoz ekonomicznych wydaje się raczej niemożliwym, złudnym i wręcz utopijnym marzeniem. Wśród wielu koncepcji przeciwdziałania potęgującym się perturbacjom na uwagę zasługuje – radykalna wizja przebudowy społeczeństwa pracy w powiązaniu z opracowaniem określonej strategii inicjacji zawodowej dla młodzieży. Praca obywatelska i lokalne giełdy wymiany pracy to jedno z kilku interesujących alternatyw podejścia do znanego nam, tradycyjnego modelu pracy zarobkowej. Zawodowe życiorysy wielu grup ludności, zwłaszcza w krajach wysoko rozwiniętych, z pewnością ulegną zmianie. Pracę pełnoetatową (z racją stale rosnącej wydajności i postępu technicznego) zastąpi praca w niepełnym wymiarze godzin. Przed stu laty ludzie poświęcali blisko 35% swojego życia pracy zarobkowej. Dziś stanowi ona niecałe 13%, a w nieodległej przyszłości – tak twierdzą współcześni ekonomiczni planiści – będzie to zaledwie 6% ogółu udziału w dłuższym o kilka lat życiu człowieka.

Aby zwiększyć satysfakcjonujący udział pojedynczego obywatela w pomyślnym rozwoju zarówno całego społeczeństwa, jak i społeczności lokalnej, zaleca się w jego własnej, zagospodarowanej rodzinnej przestrzeni widzieć podstawową jednostkę organizacyjno-gospodarczą. Prywatne gospodarstwo domowe nie tylko może się stać miejscem konsumpcji i spędzania czasu wolnego, ale również – w świetle przewidywania – przekształci się w ważne miejsce produkcji wykonywania pracy własnej, świadczenia usług, niesienia pomocy itp.⁵.

Warto też zwrócić uwagę, że w książce starano się zrealizować wielowymiarowe cele w trakcie prowadzenia żmudnych eksplikacji: „ze względu na fakt, że tytułowe zagadnienie nie stanowi przedmiotu analiz wśród pedagogów pracy, w badaniach własnych za cel główny przyjęto: Rozpoznanie, opisanie i wyjaśnienie charakteru relacji wynikających z oddziaływania pracy zawodowej na życie osobiste, a także ustalenie skutków tego oddziaływania na oba obszary funkcjonowania osób pracujących.

Za cele szczegółowo o charakterze teoretyczno- poznawczym przyjęto:

1. Rozpoznanie czynników charakteryzujących obszar współczesnej pracy zawodowej.
2. Rozpoznanie i opisanie charakteru relacji wynikających z oddziaływania pracy zawodowej na życie osobiste osób pracujących.
3. Ustalenie i wyjaśnienie skutków wynikających z oddziaływania pracy zawodowej na funkcjonowanie osób pracujących w obszarze pozazawodowym.
4. Ustalenie i wyjaśnienie skutków wynikających z oddziaływania pracy zawodowej na funkcjonowanie osób pracujących w organizacjach.

Za cel szczegółowy o charakterze praktyczno-wdrożeniowym przyjęto:

1. Przygotowanie rekomendacji dla organizacji dotyczących wdrażania rozwiązań na rzecz synergii między pracą zawodową a życiem osobistym osób pracujących⁶.

Przyjętą konceptualizację badań traktuję jako szczególnie oryginalną i w pełni zaspokajającą jakiegokolwiek oczekiwania czytelnicze. Nie będę jej, jak i przyjętych założeń metodologicznych oraz zastosowanych narzędzi badawczych, przedstawiał drobiazgowo w ograniczonych przecież ramach wydawniczej recenzji rekomendującej. Szczegółowe dane dotyczące prowadzonych eksplikacji omówiono w części opatrzonej tytułem *Informacja metodologiczna*. Ograniczę się wyłącznie

⁵ H. Seiger, *Od pracy zarobkowej do społeczeństwa obywatelskiego*, „Deutschland” 1999, nr 6, s. 44-45; Por. A. Radziewicz-Winnicki, T. Wilk, *Procesy żywiołowe a działania socjopedagogiczne na rzecz rewitalizacji społecznej na rynkach pracy w okresie transformacji*, „Kultura i Społeczeństwo” 2013, nr 2, s. 213, Zob. Z. Wołk, *Kultura pracy profesjonalisty*, Difin SA, Warszawa 2017.

⁶ R. Tomaszewska-Lipiec, *Praca zawodowa – życie osobiste. Dysonans czy synergia?*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2018, s. 31.

do lakonicznej informacji, że badania ilościowe przeprowadzono aż w 80 wylosowanych przez Główny Urząd Statystyczny organizacjach, a ich charakter był ogólnokrajowy. W moim niezłomnym przekonaniu sformułowanie problematyki badań, sprecyzowanie problemów badawczych, wybór metod badania i ostateczna operacjonalizacja problemów zasługują na pilną uwagę szerokich rzesz czytelnicy. Wyjaśnienie zaobserwowanych zdarzeń, wyników jest interesujące, podobnie jak i zastosowane na początku pracy czynnikowe systematyzacje podjętych kwestii, odpowiadające w dużej mierze inwentarzowi wyeksponowanych twierdzeń natury teoretycznej. Koncepcja badacza (a *de facto* pracy) prowadzi od modelu/zarysu struktury teoretycznej do przypadku szczegółowego. Ów fakt jest oznaką wyjątkowej wiedzy posiadanej przez Autorkę (zapewne jest to praca *habilitacyjna*), która wypełnia oczekiwaną lukę pomiędzy hipotetyczną teorią (która stale się tworzy i również *kreowana* jest przez Autorkę a realną rzeczywistością. Wyniki stanowią w ogromnej mierze sprawcze wytyczne dla diagnozy zachowań jednostek i grup w organizacjach pracowniczych, jak i egzystencji rodzinnej/pozapublicznej. Dostrzegamy w książce pewne – względnie trwałe ścieżki nadziei ich perspektywy, a także próbę odpowiedzi na pytania: jak będziemy żyć i pracować jutro? Jak przezwyciężyć to, co dzieli i odnaleźć wspólnotę zasad i wartości? To śmiało i odważne spojrzenie w przyszłość. Nie odnosiłem się jeszcze do struktury podziału treści, zatem dołączam szczegółowy spis podjętych zagadnień, który egzemplifikuje w dużej części moje przytaczane oceny, a z pewnością (nade wszystko Czytelnikowi) przybliży całą książkę.

Rozważania wstępne	9
1.1. Wstęp	9
1.2. Wprowadzenie w problematykę badawczą	11
1.3. Informacja metodologiczna	29
2. Praca zawodowa – życie osobiste – między przeszłością a teraźniejszością ...	47
2.1. Wprowadzenie do kategorii pojęciowych i próba ich interpretacji	47
2.2. Retrospekcyjne spojrzenie na pracę ludzką	67
2.3. Praca zawodowa i życie osobiste jako sfery konstytuujące biografię dorosłej jednostki	86
2.4. Relacje praca zawodowa – życie osobiste, czyli o nieobecnym w dyskursie pedagogicznym	105
3. Praca zawodowa – życie osobiste w świetle teorii i koncepcji nauk społecznych oraz humanistycznych	127
3.1. Przemiany pracy człowieka w ujęciu nauk ekonomicznych	127
3.2. Relacje praca zawodowa – życie osobiste w perspektywie socjologicznej ...	164
3.3. Work–life balance w świetle przykładowych nurtów filozoficznych	219
4. W kierunku nowego świata pracy i cywilizacji „nierównowagi”	233
4.1. Przyspieszenie tempa życia jako rezultat transformacji czasu społecznego ..	233
4.2. Czas pracy verus czas wolny	258

4.3. Szczęście jako cel cywilizacji konsumpcyjnej	282
4.4. Skomplikowany świat pracy i „spieszące się organizacje”	314
5. Konsekwencje przeobrażeń pracy zawodowej dla funkcjonowania człowieka i organizacji	339
5.1. Praca zawodowa – między pasją a uzależnieniem	339
5.2. Zagrożenia w środowisku pracy a work- life balance	357
5.3. W kierunku „złotego środka” i metafory linoskoczka	376
6. Relacje wynikające z oddziaływania pracy zawodowej na życie osobiste osób pracujących w świetle badań własnych	389
6.1. Charakterystyka terenu badań i osób badanych	389
6.2. Czynniki charakteryzujące obszar współczesnej pracy zawodowej	401
6.3. Charakter relacji między pracą zawodową a życiem osobistym	446
7. Skutki wynikające z oddziaływania pracy zawodowej na oba obszary funkcjonowania osób pracujących	479
7.1. Skutki dla funkcjonowania pracowników i pracodawców w obszarze pozazawodowym	479
7.2. Skutki dla funkcjonowania pracowników i pracodawców w organizacjach ..	504
7.3. Rozwiązania na rzecz synergii między pracą zawodową a życiem osobistym ..	522
8. Synergia między pracą zawodową a życiem osobistym – autorefleksja badanych i propozycje rozwiązań	541
8.1. Autorefleksje osób pracujących	541
8.2. Zalecenia i rekomendacje dla pracodawców	556
8.3. Konkluzje i wnioski	569
Zakończenie	579
Bibliografia ⁷	585
Netografia	617
Spis rysunków	621
Spis tabel	623
Spis wykresów	631
Aneksy	635
Summary	671

Reasumując, zalecam Państwu niniejszą lekturę zaledwie zarysowanej przeze mnie książki. Głęboko wierzę, że dalsza analiza *zespołów ludzkich*, jakie pojawiają się w każdej organizacji/miejscu pracy, pozwoli w końcu na wypracowanie określonej metodyki (metodyk) postępowania, które sprzyjać będą – parafrazując znakomity przed laty opublikowany artykuł Profesora Kazimierza Pospiszyla⁸,

⁷ Warto odnotować, że obszerną bibliografię przedstawiono klasycznie w nienagannie sporządzonym układzie. Zawiera ona blisko 1000 pozycji książkowych, rozpraw i artykułów, z których jakże wiele opublikowano poza granicami kraju, edytowanych głównie w państwach anglosaskich. To także olbrzymi walor tego wyjątkowego opracowania.

⁸ K. Pospiszyl, *Psychospołeczne źródła niechęci do pracy u młodych mężczyzn*, „Studia Socjologiczne” 1973, nr 2, s. 61–91.

poświęcony psychospołecznym źródłom wyzwala (motywowania) – chęci do pracy wśród szerokich grup, a przede wszystkim w obrębie potężnej w Europie klasy średniej, która stawia w społeczeństwach *postindustrialnych* na te umysły i pomysły, które pragmatycznie i elastycznie reagują na wymagania rynku, a równocześnie satysfakcjonująco *kreują* niepowtarzalne, własne życie rodzinne.

Andrzej Radzewicz-Winnicki

Uniwersytet Śląski, Uniwersytet Zielonogórski, *emeritus*

Bibliografia

- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1974.
- Pospiszyl K., *Psychospołeczne źródła niechęci do pracy u młodych mężczyzn*, „Studia Socjologiczne” 1973, nr 2.
- Radzewicz-Winnicki A., Wilk T., *Procesy żywiołowe a działanie socjologiczne na rzecz rewitalizacji społecznej na rynkach pracy w okresie transformacji*, „Kultura i Społeczeństwo” 2013, nr 2.
- Saiger H., *Od pracy zarobkowej do społeczeństwa obywatelskiego*, „Deutschland” 1999, nr 6.
- Senge P.M., *Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka uczących się*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998.
- Tomaszewska-Lipiec R., *Edukacja w zakładzie pracy w perspektywie organizacji uczącej się*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2012.
- Wołk Z., *Kultura pracy profesjonalisty*, Difin SA, Warszawa 2017.